

Inleiding

Marc Cools¹, André Lemaître², Veerle Pashley³ en David Stans⁴

Het is voor ons een eer en een genoegen om het woord te kunnen nemen in deze speciale editie van de 'Cahiers inlichtingenstudies – Cahiers des études de renseignement'. De cahiers van het 'Belgian Intelligence Studies Center' of BISC zijn het resultaat van de inzet van een aantal praktijkmensen en academici die een wetenschappelijke belangstelling aan de dag leggen voor het ruime domein van de inlichtingenstudies. Dit nummer is een uniek cahiers daar het werkelijk als een boek moet worden gezien. De voorbereidende werkzaamheden binnen een vaste kern van enthousiastelingen werden gestart op 9 september 2013. Deze publicatie: '1915-2015: het verhaal van de Belgische militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst' is de eerste volledige wetenschappelijke publicatie over de Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid. Bovendien past deze publicatie als het ware in het nieuwe strategisch plan voor de volgende 15 jaar voor de Belgische defensie waar, naar onze mening terecht, aandacht wordt besteed aan de noodzaak tot het hebben van betrouwbare informatie over bedreigingen en risico's.

Het BISC is een inhoudelijk autonoom functionerende groep binnen het 'Centre for Policing and Security' vzw met een afvaardiging in de raad van bestuur en in de algemene vergadering. Van in het begin werd echter de keuze gemaakt om het BISC naar vorm en inhoud Belgisch te maken. Dit resulteert in het gegeven dat elkeen er in de gesproken

-
1. Professor criminologie in de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent en in de vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.
 2. Professor criminologie, Institut des Sciences Humaines et Sociales, Université de Liège.
 3. Assistent in de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent en vrijwillig wetenschappelijk medewerker in de vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.
 4. Professor politieke wetenschappen, Etudes européennes, Université de Liège.

en geschreven tussenkomsten zijn eigen moedertaal hanteert met erkenning van de gelijkwaardigheid van de andere talen. Het BISC kent bijgevolg verschillende werktalen en dit verklaart meteen waarom de cahiers door het leven zullen gaan als Cahiers inlichtingenstudies – Cahiers des études de renseignement. Naast deze cahiers is er ook de website: www.intelligencestudies.be.

Het BISC organiseert jaarlijks minstens twee studiedagen omtrent thema's die passen in het concept van de inlichtingenstudies. Dit betekent onderwerpen die verband houden met: het historisch, het juridisch, het functionerings- en/of het sociaal wetenschappelijk bestuurlijk kader. De reeds georganiseerde studiedagen zijn: 'Inlichtingen- en veiligheidsdiensten: geschiedenis en vooruitblik', 'Ethiek en inlichtingen: oxymoron?', 'Overheden en economisch inlichtingenbeleid in België', 'Cyberthreats – Cyberdefence – Cyberwar: Pearl Harbor or a death of a thousand cuts', 'Chronique de ma guerre cachée – Kroniek van mijn verborgen oorlog', 'Spionage tijdens en na de Koude Oorlog 'revisited' – L'espionnage durant et après la guerre froide 'revisited', 'D-day minus x – intelligence activities along and over the Atlantikwall', 'Building Belgium's Cyber Intelligence Knowledge Capacity', 'Politie en inlichtingenactiviteiten tijdens de Grote Oorlog: parallellen naar het heden' en 70 jaar Koninklijke Unie der Inlichtings- en Actiediensten en 185 jaar Veiligheid van de Staat. Op 10 november 2015 is er voor het ruime 'BISC-publiek' een studiedag over 100 jaar militaire en 185 jaar burgerlijke inlichtingen-diensten in België. Deze dag volgt op de mede door het BISC georganiseerde en gesponsorde academische zitting van 100 jaar militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst op 6 november 2015 in het Paleis der Academieën – Palais des Académies te Brussel. Dit voorliggend boek werd naar aanleiding van dit voor ons land uniek evenement geschreven. Tevens is er een tentoonstelling in het 'Instituut voor Veteranen Nationaal Instituut voor Oorlogsinvaliden, Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers – Institut des Vétérans National des Invalides de Guerre, Anciens Combattants et Victimes de Guerre' te Brussel. Hier komen de volgende thema's aan bod: de zaak-Binet, de 'stay-behind' groepen, de technieken, vrouwen en inlichtingen, de geschiedenis en de populaire media.

In het BISC is de inlichtingengemeenschap en de academische wereld actief. Als academici en verantwoordelijke voor de redactie wensen we naar aanleiding van dit boek onze dank vooral richten naar een aantal collega's uit de militaire inlichtingengemeenschap in het bijzonder. Dit zijn voor ons: Eddy Testelmans, Paul Georis, Peter Devliegheer, Herwig Bertrem, Patrick Leroy en Kathleen Van Acker. Onze dank gaat eveneens uit naar Robin Libert van de Veiligheid van de Staat en naar Mélanie Bost en Etienne Verhoeyen van het Cegesoma. Ook de collega's Francis Balace van de Université de Liège en Emmanuel Debruyne van de Université Catholique de Louvain betrekken we in onze dank.

Op 1 april 1915 werd voor de duur van de oorlog door Koning Albert I de Service de la Sûreté de l'armée – Veiligheidsdienst voor het leger opgericht. Deze werd dan weer op 11 oktober 1916 de Sécurité Militaire. Ondanks het al 100 jaar bestaan van deze dienst binnen het Belgische leger bleef een wetenschappelijke overzichtspublicatie onbestaan. Dit nieuwe wetenschappelijk werk past dan ook volledig in het concept van de inlichtingenstudies. De inhoudelijke bijdragen werden dan ook op deze wetenschapsdiscipline afgestemd. Om de inlichtingen- en veiligheidsdiensten te onderwerpen aan een wetenschappelijke visie en ze bijgevolg het voorwerp te doen uitmaken van studie wordt er stevast geopteerd voor een vierledige kaderaanpak. Ten eerste moet de inlichtingen- en veiligheidsdienst worden ingebed in een historisch kader. Ten tweede is het noodzakelijk om het juridisch kader waarbinnen deze werken en opereren weer te geven. Ook een functioneringskader mag niet ontbreken en het is nodig te voorzien in een sociaal-wetenschappelijk en bestuurskundig perspectief.

Het boek is onderverdeeld in vier secties waarin we de focus leggen op de historische, juridische, normatieve, functionele, organisatorische en journalistieke context van militaire inlichtingendiensten. Daarenboven stelt het boek enkele foto's voor waarin de lezer een overzicht krijgt van de Militaire Inlichtingenchefs.

In de sectie "Het ontstaan van de Militaire Inlichtingendienst" stellen we dertien historische bijdragen voor.

Vooreerst bespreekt Francis Balace het ontstaan van de militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst. In zijn unieke en gedetailleerde bijdrage, getiteld '*1915: La difficile naissance d'un service centenaire*', stelt de auteur terecht dat onze kennis hierover beperkt is. Hij geeft de lezer inzicht in de context waarin de dienst ontstaan is en welke obstakels hij ondergaan heeft.

Kenneth Lasoen levert ons eveneens een artikel dat inzoomt op de voorgeschiedenis van onze militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst. In '*Les secrets du département de la guerre. Militaire inlichtingen 1830-1914*' geeft de auteur een overzicht van het ontstaan van de dienst.

Het volgende artikel beschrijft de Belgische 'Tweede Sectie' wiens spionageactiviteiten zich hoofdzakelijk op nationaal territorium bevonden. In "*Maître chez soi"? La Deuxième Section et le renseignement militaire en Belgique occupée, 1914-1918*" bespreekt Emmanuel Debruyne de organisatie en bevoegdheden van deze dienst die actief was in meer dan achtendertig inlichtingennetwerken en waarbij een zeventienhonderdtal agenten betrokken waren. Het artikel zoomt in op de successen en mislukkingen van de 'Tweede Sectie' en op welke manier ze weerstand kregen.

Mélanie Bost levert een bijdrage getiteld *'Une nouvelle venue dans le paysage militaire et judiciaire belge: la sûreté militaire, produit de la Première Guerre mondiale'*. Gebaseerd op historisch administratieve en juridische bronnen geeft de auteur een overzicht van de organisatie, de middelen en functie van deze dienst zoals hij ontstaan is tijdens Wereldoorlog I. Daarenboven zoomt ze in op diens missies en activiteiten.

Michiel Dejonckheere legt de focus op *'Gezocht: Belgische Militaire Veiligheid. De 'Sûreté Militaire de l' Armée d'Occupation' (1918-1929) tijdens de bezetting van Rijnland en Ruhrgebied, met focus op het jaar 1923'*. Het artikel is gebaseerd op zijn onderzoek binnen de Universiteit Gent. De bijdrage toont aan dat de 'Sûreté Militaire de l' Armée d' Occupation' een conglomeraat van meerdere diensten was. Hun voornaamste taken bestonden uit het beschermen van de troepen en het vergaren van inlichtingen.

In *'Au service de la Grande Belgique: l'autre "Secret du Roi"'* stelt Gérald Arboit dat België, in de aanloop naar de creatie van een militaire inlichtingendienst, hoofdzakelijk beroep deed op informatievergaring in een diplomatieke en politieke context. Hij zoomt in op een onderbelichte thematiek waardoor de lezer geïntroduceerd wordt in een vernieuwende materie.

Francis Balace bespreekt in *'Le "Faux d'Utrecht", la fin sans gloire de la sûreté militaire'* hoe, iets meer dan tien jaar na de wapenstilstand, de militaire inlichtingendienst werd afgeschaft. Tot 1935-1937 zou België, althans officieel, niet over een militaire inlichtingen- en contraspionagedienst beschikken. Balace onderzoekt welke oorzaken hiertoe geleid hebben.

Vervolgens geeft Etienne Verhoeyen een historische analyse over *'Twintig jaar inlichtingenwerk (1920-1940): de netwerken van Arthur Bastin (1882-1961)'*. Bastin werkte voor de militaire inlichtingendienst bij de bezettingsgroepen in Duitsland (1920-1930) en voor de Openbare Veiligheid (1930-1936). In 1937 werkte hij opnieuw voor de Belgische Militaire Veiligheid. Etienne Verhoeyen laat ons kennis maken met Bastin's inlichtingenactiviteiten alsook met de manier waarop hij gerekruteerd werd.

David Somer schrijft over *'Florent-Édouard Louwage: une carrière hybride de policier, de technicien et d'homme du renseignement (1888-1967)'* een portret van een politiemans die tijdens beide Wereldoorlogen werkte voor de militaire geheime dienst. Florent – Édouard Louwage was zowel nationaal als internationaal bekend als rapporteur en directeur van de "International Criminal Police Commission", wat vandaag bekend staat als Interpol. David Somer levert met zijn historisch en biografisch artikel een bijdrage die inzicht geeft in het militaire inlichtingenwerk van die tijd.

In *'Belgische Militaire Inlichting en Veiligheid: Een beknopte organieke evolutie, 1929-1989'* bespreekt Jeroen Huygelier de structurele organisatie van de dienst, rekening houdende

met diens missies en activiteiten. De auteur bespreekt de administratieve en juridische omkadering op gedegen wijze waardoor de lezer wordt betrokken bij de werkzaamheden van de dienst in de periode 1929-1989.

Paul Georis, José Michaux, Alain Spoiden bespreken in *'Du SGR à l'ACOS IS – SGRS/ADIV'* hoe de militaire inlichtingendienst vrijwel onveranderd bleef in de periode na de val van de Berlijnse Muur. Hoewel de militaire inlichtingenmissies opnieuw geëvalueerd werden, bleef de structuur van de dienst min of meer onaangeroerd. Dit veranderde in 2002. De auteurs bespreken de veranderingen die de dienst onderging.

Eva Muys levert een bijdrage over *'Vrouwen in de inlichtingendiensten: De zussen Laure en Louise Tandel'*. Het artikel is een biografie van de twee vrouwen die in Wereldoorlog I en II lid waren van een inlichtingendienst. In WOI waren ze actief bij het 'Corps d'observation alliée' of 'La Dame Blanche', één van de grootste inlichtingennetwerken van de Eerste Wereldoorlog. Tijdens WOII sluiten ze zich opnieuw aan bij een inlichtingendienst, genaamd 'Clarence'. Eva Muys behandelt een onderbelicht thema, met name vrouwelijke agenten die een actieve rol hebben gespeeld in inlichtingendiensten in beide wereldoorlogen.

In *'La réorganisation de 1937 et le développement du service'* bespreekt Etienne Verhoeyen hoe de Belgische overheid in 1937 een nieuwe militaire inlichtingendienst creëerde als antwoord op de bedreiging door Nazi Duitsland. De auteur bespreekt de organisatie van de dienst, de opdrachten en de spionageactiviteiten waarin ze gespecialiseerd waren. Verhoeyen zoomt ook in op de agenten die omwille van de uitoefening van hun functie gearresteerd werden.

Vervolgens is er de sectie "Vandaag & morgen: de uitdagingen van de Militaire Inlichtingendienst".

Onze samenleving is afhankelijk geworden van computers en internet. Dit impliceert dat de fenomenen 'oorlog' en 'conflict' beïnvloed worden door nieuwe dreigingsvormen. Jeff Vandromme bespreekt in zijn artikel *'Les services de renseignement et de sécurité et les défis de la cybersécurité'* de manier waarop 'cyberspace' gebruikt wordt door spionnen, criminelen en terroristen. Als gevolg hiervan moeten inlichtingendiensten hun technologische kennis verhogen en permanent bijschaven om aanvallen op het Belgische cybernetwerk tegen te gaan. Vanzelfsprekend zijn hier tal van uitdagingen aan verbonden waar de auteur uitvoerig op in gaat.

In België is de strijd tegen terrorisme gebaseerd op de mobilisatie en de coördinatie van burgerlijke en militaire inlichtingendiensten, politionele diensten (law enforcement) en andere organisaties en instellingen die als opdracht hebben bij te dragen tot de preventie en de bestrijding van terroristische daden. Deze actoren van politieke, juridische,

administratieve of operationele aard zijn ingebed in een netwerk met als doel het stimuleren en aanmoedigen van de uitwisseling van informatie. Lionel Delval tracht in zijn bijdrage *'Société du risque et gestion des crises: les pouvoirs publics belges sont-ils organisés pour faire face à un risque majeur? Type de risque: menace terroriste'* een interpretatieve verklaring te geven van de coördinerende werking – en haar controlefunctie – inzake de strijd tegen terrorisme zoals die door de openbare instellingen wil worden gerealiseerd.

In de bijdrage *'La protection du potentiel économique, scientifique et industriel (PESI): un sursaut identitaire pour le SGRS? Une analyse syntagmatique'* bespreekt Patrick Leroy de defensieve aanpak van een militaire inlichtingendienst inzake 'economic warfare'. Vertrekkende vanuit een theoretisch kader bestudeert de auteur de bescherming van het wetenschappelijk – economisch potentieel en op welke manier inlichtingendiensten geëvolueerd zijn in de implementatie van beleidsstrategieën.

Frederik Derolez bespreekt in *'De Belgische defensiattaché, een goed bewaard geheim?'* de functie van defensiattachés en militaire raadgevers. Hij doet dit door het takenpakket en de missie te beschrijven van de personeelsleden in kwestie. De auteur zoomt in op een conceptualisering van de begrippen en de meerwaarde van de functies.

Eric Kalajzic legt de focus op de diversiteit aan werkgelegenheid en specialisaties binnen het militaire inlichtingenwerk. In *'"Renseignement": évolutions influençant les ressources humaines'* bespreekt hij welke aspecten noodzakelijk zijn om kwalitatieve inlichtingen te verstrekken op beleidsmatig-, politiek en/of militair niveau. Eric Kalajzic geeft hierin een overzicht van de Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid waarna hij inzoomt op 'human resources' en het profiel van inlichtingenagenten. De auteur geeft met zijn bijdrage inzicht in het leidinggevend en uitvoerend personeelsbeleid binnen de sector.

De sectie "Juridische normen en ethische dilemma's" start met de bijdrage van Guy Goemanne. Guy Goemanne bespreekt in zijn artikel *'Espace, temps, énergies et le paradigme de la complexité: implications pour les services de renseignements et de sécurité'* hoe inlichtingendiensten uitgedaagd worden door een wereld die steeds complexer wordt. In zijn bijdrage schetst hij enkele veiligheidsdilemma's waarmee we geconfronteerd en tracht hij de lezer uit te nodigen tot kritische reflecties.

Kathleen Van Acker zoomt in op de historische en geclassificeerde archieven van de Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid. Haar bijdrage, *'Classified Archives: geschiedenis en toegankelijkheid'*, is opgebouwd uit drie delen. Vooreerst bespreekt ze de geschiedenis en evolutie van de dienst sinds haar ontstaan in 1918 tot heden. Ten tweede geeft ze een overzicht van de wetgeving inzake het recht tot toegang van informatie en de specifieke regelgeving met betrekking tot geclassificeerde informatie. Tot slot legt ze de methode van declassificatie in archieven uit.

De bijdrage *'Le SGRS et le Comité permanent R: "une aventure en terre inconnue"'* van Guy Rapaille bespreekt de relatie tussen het Vast Comité I en de militaire inlichtingendienst. Hij doet dit door in te zoomen op de rol van het controleorgaan en de precieze functie die zij uitoefenen in toezicht op militaire inlichtingenvergaring. Daar er weinig kennis ter beschikking is over de precieze verstandhouding tussen beide diensten tracht het artikel van Rapaille de leemte enigszins op te vullen.

In zijn artikel *'Heiligt het doel de middelen? Ethische dilemma's en de rechtvaardige inlichtingentheorie'* bespreekt Carl Ceulemans of het al dan niet moreel gerechtvaardigd is om onschuldige mensen schade te berokkenen in het proces van inlichtingenverzameling. De bijdrage bestaat uit twee delen. In het eerste deel conceptualiseert de auteur enkele sleutelbegrippen, zoals "onschuld" en "de plicht om niet te schaden". In het tweede deel maakt Carl Ceulemans gebruik van een ethisch continuüm of morele schaal waarop hij vier gevalstudies plaatst. De bedoeling is om na te gaan op welk punt het ophoudt moreel aanvaardbaar te zijn om onschuldige burgers te schaden.

Florence Oleffe bespreekt *'La protection de la vie privée versus la sécurité nationale'*. Haar bijdrage bespreekt het normatief-juridische dilemma tussen veiligheid en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in het uitvoeren van inlichtingenactiviteiten. Oleffe zoomt in op de moeilijke keuzes die de wetgever moet maken én de balans tussen het fundamentele recht op privacy enerzijds en de noodzakelijkheid om die privacy te schenden ten voordele van de nationale veiligheid anderzijds. Tot slot analyseert de auteur de ethische bedenking wat er dient te gebeuren indien een onschuldig persoon onderwerp uitmaakt van inlichtingenonderzoek.

Vorming en opleiding zijn belangrijke aspecten in inlichtingenwerk. Helaas is er weinig tot geen onderzoek beschikbaar dat hierop inzoomt. De bijdrage van Michael Fallay is dan ook een dankbare aanzet tot verdere reflecties. In zijn artikel *'Opportunités et challenges de la formation en renseignement militaire en Belgique'* bespreekt de auteur de uitdagingen en evoluties van inlichtingenvorming.

Daarnaast is er de sectie "Media en Inlichtingen".

Kristof Clerix bespreekt het belang van een transparant inlichtingenbeleid in onze democratische samenleving. Hoewel de dienst 'Algemene Inlichtingen en Veiligheid' in het verleden steeds beroep heeft gedaan op zijn discrete werking, is er sinds 2012 een zichtbare verandering. Door een nieuw communicatie en mediabeleid is de dienst opener geworden. Dit uit zich in verhoogde communicatie met de pers, de jaarlijkse publicatie van een activiteitenverslag en de declassificatie van een deel van de archieven. In zijn artikel *'De ADIV en de media: van non-communicatie naar meer transparantie'* analyseert de auteur deze transitie.

In *'Cousins éloignés'* kaart Marie-Cécile Royen de tegenstrijdige relatie tussen de media en inlichtingendiensten aan. Waar de eerste gericht is op het verspreiden van volwaardige informatie aan de samenleving, is de tweede gebonden aan geheimhouding. Desalniettemin is een goede verstandhouding tussen beiden van primordiaal belang aangezien informatie noodzakelijk is in een democratische samenleving.

Het boek sluit af met een overzicht van foto's.